

TREBALLADORS DE L'ENSENYAMENT, CURRÍCULUM, I REFORMA: ENTRE L'AUTONOMIA I LA PROLETARITZACIÓ.

Jaume MARTÍNEZ BONAFAE

1. L'autonomia com a discurs institucional.

De l'entrada del PSOE al Govern ençà, diversos esdeveniments que culminen en l'actual proposta de Reforma evidencien la presència d'un *discurs institucional* que reclama majors competències del professorat en un marc d'autonomia major per a la presa de decisions.

A la meua manera de veure, aquest discurs sobre la defensa de l'autonomia professional emmascara la realitat d'una creixent proletarització i desqualificació laboral del professorat en l'exercici de llurs pràctiques d'ensenyament.

Per al desenvolupament del tema vull establir un diàleg entre dos extrems conceptuals: l'autonomia professional i la proletarització. Pretenc discutir de manera dialèctica la inclusió del discurs de l'autonomia professional en el marc teòric i pràctic del desplegament del *currículum*, veient com es configura realment el lloc de treball del professor -el valor d'ús de la seva força de treball- i la manera en què això suposa afirmar o negar alguns supòsits fonamentals del discurs professionalista.

2. La deconstrucció del concepte d'autonomia professional. La seva conformació ideològica i estructural.

El discurs de l'autonomia professional presenta al professor com a un investigador, un teòric, un pràctic reflexiu, un deliberador, un estregista crític, un artista creador i un

polític, és a dir, s'enfronta de forma reflexiva i analítica als problemes de la pràctica de l'ensenyament, sistematitza coneixements a partir de la seva activitat investigadora, intercanvia activitats amb els altres, recorre a la seva capacitat de creació en situacions imprevisibles i actua regit per criteris ètics a l'interior d'un context social.

3. L'encreuament amb la pràctica del concepte d'autonomia: política curricular, materials de realització i presa de decisions. Pauta d'anàlisi.

Analitzem el significat dels punts anteriors quan s'encreuen amb els tres nivells de concreció pràctica del desenvolupament curricular. Un primer referit a l'àmbit de la selecció i organització de la cultura que hom prescriu des de la política curricular, un segon referit a la manera en què això es concreta en la presentació de materials i un tercer nivell referit a la presa de decisions a l'aula i l'escola.

a) Vegem l'encreuament de l'autonomia professional en aquest primer nivell prescriptiu. Les imatges anteriors del professor com a investigador, deliberador, estratègia crític, etc. s'enfronten en aquest àmbit a la pràctica o a l'exercici del poder -poder per fer i poder per voler fer-.

La primera condició -poder per fer- remet a una dimensió pedagògicocotècnica i pedagògicopràctica. Això es concreta en la possibilitat d'intervenir activament en les decisions sobre la forma en què se selec-

ciona i organitza el coneixement. Hom sap que la prescripció del *currículum* bàsic no es solament un marc de referència per a saber allò que l'alumne ha d'aprendre, sinó també una manera de definir, organitzar i conduir el treball del professorat. Per tant, la idea del professor investigador, reflexiu, etc. assenyalava aquí pràctiques relacionades amb la competència professional per a intervenir en l'elaboració del *currículum* bàsic.

La segona condició -poder per voler fer- reclama la necessitat d'un coneixement amb consciència que escapa a l'estricta marc tècnico-pedagògic. En altres paraules, l'autonomia professional també té una dimensió ideològicodemancipadora.

b) Al segon nivell de concreció, és important de destacar la tesi definida per Apple, segons la qual el *currículum* real a les escoles no es determina tant per les prescripcions administratives com pel «giny» que el formatetja. En concret, l'autor es refereix al llibre de text estandarditzat. L'autonomia professional, en aquest punt, al·ludeix un professor competent per a actuar de forma autònoma en un doble nivell: el de la producció i consum de material curricular. I no em referesc al fet que el professor ha d'elaborar el seu propi material -encara que molts ho han fet i ho continuen fent- sinó que tingui capacitat per a intervenir en el procés pel qual el disseny curricular bàsic es concreta en eines per a l'activitat a les aules.

Pel que fa al nivell de consum, allò que l'autonomia professional ha de significar és la capacitat dels professors per a seleccionar, modificar, adaptar, criticar, etc. el material que la indústria de la publicació de materials posa al seu abast.

c) Al tercer nivell de concreció referit a la presa de decisions a l'aula, el nomenarem currículum en acció. Encara que hi ha moltes pautes d'anàlisis d'aquest nivell, m'interessa relacionar el concepte d'autonomia professional amb dues realitats de l'activitat de desenvolupament curricular encunyades amb els termes de *currículum ocult* i *currículum nul*.

L'autonomia professional en aquest tercer nivell suggereix un professor capaç de decidir la seva acció a partir d'un coneixement -relacionador, autoreflexiu i crític- d'allò que ocorre al context que particularitza la seva pràctica.

L'existència d'un *currículum* ocult significa que sobre l'activitat actuen determinacions simbòliques, ideològiques, culturals... no planificades ni explícites. L'autonomia consistiria en el seu desvetllament. L'existència d'un *currículum* nul significa que hi ha aspectes de la vida social i cultural que mai no entraran a l'aula per motius ideològicopolítics (aspectes de la vida sexual i amorosa) o econòmic-estructurals (manca de mitjans). L'autonomia es tradueix en la presa de consciència de les determinacions i una actuació que en sigui coherent.

Fins aquí he analitzat el discurs institucional de l'autonomia professional enfrontat als tres nivells de concreció curricular.

4. Les anàlisis sobre la desqualificació laboral i proletarització docent.

La següent passa al meu discurs, consisteix a afrontar a la idea d'autonomia professional les anàli-

sis sobre la proletarització i/o desqualificació laboral dels docents.

Per a això, assenyalaré algunes conceptualitzacions sorgides d'estudis a l'interior de la nomenada sociologia crítica del *currículum*.

La tesi que es defensa és la necessitat de considerar el treball del docent en relació amb els seus condicionants socials, polítics, econòmics i ideològics. La interrelació entre la manera de producció capitalista, el paper de l'Estat i l'estructura de classes en la configuració de l'activitat laboral dels docents.

Citaré a continuació els principals arguments d'aquests estudis amb l'interès de confrontar-los al concepte anterior d'autonomia professional.

1. El primer argument desenvolupa la idea que la determinació del treball s'ha d'analitzar dins el context de la forma de producció i acumulació capitalista. Això significa:

a) Incloure el col·lectiu dels docents dins el conjunt dels assalariats.

b) La modificació en les condicions de treball és en relació amb la lògica de racionalització i readaptació del model de producció.

c) Considerar com en èpoques de crisi econòmica s'aguditzen les tensions Estat-professors i es reforcen els controls externs de la seva activitat.

d) Conseqüència de l'anterior és la creixent polarització de la societat, prenent com a referència les condicions actuals de la proletarització: parcel·lació de feines, treball rutinari, jerarquització, desqualificació laboral -separació entre concepció i execució- i pèrdua de control.

2. El segon argument recull l'affirmació que l'Estat actua com a servidor del Capital. Això vol dir:

a) Que l'Estat assumeix la lògica racionalitzadora del Capital.

b) Que actua com a aparat de producció i reproducció.

c) L'activitat productiva desenvolupada a l'interior dels aparats estatals mantenen la mateixa lògica racionalitzadora dels altres àmbits de la producció capitalista.

Per tant, la pèrdua de l'autonomia associada al coneixement i l'habilitat productiva, reemplaçada per la tirania de la cadena de producció pot aplicar-se també als treballadors de l'ensenyament.

3. El tercer argument va associat a la vella tesi que la història de la humanitat va unida a la lluita de classes. Els canvis produïts en la forma de producció es deuen tant als processos adaptatius del Capital com a la pressió exercida pels treballadors en situacions conflictives, mitjançant formes de resistència a les quals no n'és aliè el marc escolar.

4. El quart argument és una síntesi dels anteriors referida a l'àmbit específic de l'ensenyament. Ve a defensar la necessitat de considerar els docents a l'interior del procés de proletarització de tots els treballadors, amb els interessos dels quals s'han d'identificar.

5. Un cinquè argument assenyalava matisacions crítiques als quatre anteriors. Les més significatives són:

a) Al cas de l'ensenyament, la presència paral·lela a la desqualificació, de noves formes de requalificació laboral en funció de l'exigència de noves habilitats, atesa la nova racionalització del treball.

b) Si en èpoques de crisi econòmica augmenten les tensions i el control extern, en èpoques de major pressupost s'incrementa el discurs sobre la promoció, com a altre mitjà de control més subtil.

M'interessa ara recuperar del discurs de la proletarització els significants que al·ludeixen la crisi de l'autonomia professional i encreuar-los amb els tres nivells de concreció al desenvolupament del *currículum*.

5. La proletarització docent en el desenvolupament pràctic del *currículum*.

a) Vegem l'encreuament de la proletarització amb el primer nivell. Prenem com a punt de partida la idea d'Apple que les escoles reproduïen l'ordre social que descansa en la desigualtat de sexe, classe o raça.

El coneixement que es produeix a l'escola i que es considera socialment legítim, està ideologitzat, desigualment distribuït i serveix interessos culturals i econòmics hegemònics. Pot ésser invertit per a accedir a millors ocupacions laborals.

En quina mesura el professor anomenat investigador, reflexiu... posseeix aquestes funcions en relació amb aquesta realitat?

Malgrat que una primera resposta pot ésser tan curta com senzilla, convé de veure-la en relació amb la diferenciació que efectua Apple entre *contingut i estructura del currículum*.

Respecte al *contingut* es poden establir diversos nivells d'anàlisi:

a) El predomini d'un model que separa concepció d'execució i desplaça el professorat a la qualitat de tècnic executor. I el contingut del *currículum* pertany al nivell de la concepció.

b) La teoria marxista que el patró compra la força de treball, que posseeix un valor d'ús, al camp de la docència es resol en la compra del coneixement professional del docent que val com a competència per executar plans. La concepció i disseny del pla es resolta pel patró en nivells superiors del sistema.

c) L'Estat selecciona, organitza, produeix i controla tipus concrets de coneixements que ven com a mercaderia cultural. El professor es troba separat del coneixement.

d) El treballador de l'ensenyament se sent «alliberat» de la responsabilitat aliena de pensar el contingut del *currículum*.

La segona categoria -**estructura del currículum**- fa referència a la manera en què el coneixement és presentat a professors i alumnes, és a dir, al seu formatetjat (segon nivell de concreció).

Ja abans he relacionat aquest nivell amb el concepte d'autonomia i ara el refereixo als anàlisis de la proletarització.

Aquest és el nivell amb major poder de conformació de la pràctica social de l'ensenyament, ja que la forma en què s'organitza la presentació dels materials, actua com a un important mecanisme de control tècnic sobre la pràctica del professorat, puix que tradueixen en termes de tasques concretes les prescripcions administratives; suggereixen -quan no imposen- les activitats precises que han de realitzar professors i alumnes; sostenen al professor la responsabilitat de la reflexió i planificació de les seves tasques; anul·len la necessitat d'interacció, etc.

Aquests aspectes, entre d'altres, vénen a mostrar com es genera el control tècnic sobre el treball del professor. Persones alienes (grans empreses editorials) decideixen la pràctica dels professors. Planificació i execució se separen i el treball del professor és expropiat del seu propi control. Allò que Levin ha

anomenat «L'alienació del professor dels seus productes» és un dels arguments fonamentals de la tesi de proletarització docent.

El tercer nivell de concreció referit a allò que ocorre dins l'aula ha estat encreuat amb el concepte d'autonomia centrant-se en les idees de *currículum* ocult i nul. Ho veurem ara en relació amb les anàlisis de proletarització. La importància de considerar particularment aquests dos nivells curriculars rau en la idea que la immersió ideològica de la mentalitat professional del professor, sovint, es fa d'una forma no conscient a l'aula.

Es tracta de veure com actuen les ideologies no només **sobre** l'educació sinó **de** l'educació.

De la mateixa manera que a l'escola es formen les estructures mentals de l'individu, el treball a l'escola conforma una determinada ideologia de la professionalitat docent regulada per una lògica de control tècnic i interioritzada sota la seva aparença de normal i natural, que redueix el coneixement professional a qüestions específiques del control tècnic i pràctic del desenvolupament del *currículum*, però traça una espessa cortina de fum sobre la consciència emancipatòria.

El principi de l'absència de conflicte, la recerca de consens i la neutralitat sobre bases acrítiques es converteixen en el criteri estratègic més comú.

Fins ací he volgut presentar l'enfrontament dialèctic entre els dos extrems conceptuals d'autonomia professional i proletarització.

Nota: Atesa l'amplitud del treball, la segona meitat es publicarà al proper número de la revista «PISSARRA».